Поради юристів

CIVIL RIGHTS DEFENDERS

Regional Center for Human Rights

РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ПРЕДСТАВНИКІВ МЕДІА У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Київ – 2023

Журналісти, фотографи, відеооператори, редактори та інші працівники медіа сфери відіграють важливу роль у фіксуванні та висвітленні злочинів, скоєних Російською Федерацією в Україні. Саме завдяки журналістам серйозні порушення прав людини, воєнні злочини та інші звірства доводяться до відома громадськості та міжнародної спільноти. Журналістські матеріали та свідчення можуть слугувати доказовою базою для притягнення винних до відповідальності у національних та міжнародних судах.

Однак під час ведення своєї професійної діяльності медійники часто працюють у небезпечних для життя і здоров'я умовах, перебувають у місцях, наближених до зон бойових дій, у прифротових регіонах.

За словами президента Національної спілки журналістів України Сергія Томіленка, станом на кінець серпня 2023 року, щонайменше 70 працівників медіа загинуло від часу повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Частину загиблих становлять представники іноземних медіа – журналісти з Литви, США, Великої Британії, Франції.

За таких обставин, задля забезпечення власної безпеки, журналістам важливо розуміти, які права їм надає міжнародне гуманітарне право (МГП).

Статус журналістів у МГП

У МГП вживаються два терміни, які можуть застосовуватися до працівників медіа. Це “військовий кореспондент” та “журналіст”. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них не містять чіткого визначення цих термінів, проте їх можна знайти в інших авторитетних джерелах.

Так, відповідно до “Словника міжнародного публічного права” (Dictionnaire droit international public), “військові кореспонденти – це спеціалізовані журналісти, які з дозволу та під захистом збройних сил воюючої сторони перебувають у зоні бойових дій з метою надання інформації про події, пов'язані з воєнними діями”.

У свою чергу, визначення терміну “журналіст” міститься в проекті *Конвенції ООН про захист журналістів, які виконують небезпечні завдання в районах збройних конфліктів.* Стаття 2(a) цього документу закріплює, що “журналістом визнається будь-який кореспондент, репортер, фотограф і їхні технічні помічники у виробництві фільмів, радіо- та телепрограм, які зазвичай займаються будь-яким з цих видів діяльності як своїм основним заняттям”.

Військові кореспонденти

Згідно зі статтею 4A(4) Женевської конвенції (III) про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, військові кореспонденти, які потрапили під владу супротивника, вважаються військовополоненими.

При цьому, для набуття статусу військовополоненого, вони повинні задовольняти певним умовам:

1. фактично супроводжувати збройні сили;
2. мати дозвіл на таке супроводження від самих збройних сил;
3. мати посвідчення особи, яка супроводжує збройні сили (Додаток IV до зазначеної конвенції).

Той факт, що військові кореспонденти є військовополоненими у разі їх взяття в полон супротивною стороною, не позбавляє їх статусу цивільної особи за межами полону згідно зі статтею 50(1) Додаткового протоколу (I) до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 року.

Журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях

Женевські конвенції 12 серпня 1949 року не містять спеціальних норм, які би пояснювали статус журналістів чи надавали їм спеціального захисту. З метою заповнення цієї прогалини на початку 1970-х років Економічна та Соціальна Рада ООН та Комісія ООН з прав людини почали розробку окремої Конвенції про захист журналістів, які виконують небезпечні завдання в районах збройних конфліктів. Проте, згодом було вирішено зупинити розробку конвенції та включити положення щодо захисту журналістів до Додаткового протоколу (I), який перебував на стадії затвердження. Згодом таку норму було закріплено у його статті 79 , що має назву “Заходи щодо захисту журналістів”.

Стаття 79 передбачає, що журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, є цивільними особами у значенні статті 50(1) та мають право на захист, що надається цивільним особам міжнародним гуманітарним правом. Таким чином, журналісти захищені від наслідків бойових дій і від свавілля з боку сторін конфлікту, якщо вони потрапляють у полон або їх затримують.

Розробники протоколу вирішили не надавати журналістам жодного спеціального статусу, а лише прояснити і чітко закріпити їх приналежність до цивільного населення.

Пункт 3 статті 79 містить положення про можливість журналіста отримати спеціальне посвідчення, яке би підтверджувало його статус як журналіста. Зразок посвідчення міститься у Додатку II до Додаткового протоколу (I). Таке посвідчення видається урядом держави, громадянином якої є журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює.

Звичаєве МГП

Норма 34 звичаєвого МГП закріплює, що "цивільні журналісти, які перебувають у професійних відрядженнях в районах збройного конфлікту, мають право на повагу та захист, доки вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях".

Зазначене положення є обов'язковим для дотримання всіма державами, під час збройного конфлікту як міжнародного, так і неміжнародного характеру.

Втрата захищеного статусу

Звичаєве МГП, так само як і пункт 2 статті 79 Додаткового протоколу (I), визначає, що журналісти користуються захистом, наданим МГП, за умови, що вони не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Згідно з коментарем МКЧХ до пункту 3 статті 51 Додаткового протоколу (I), "безпосередня участь у бойових діях означає участь у діях, які за своїм характером або метою можуть завдати реальної шкоди особовому складу та техніці збройних сил противника". Тобто, коли журналіст виконує звичайні функції, необхідні для ведення професійної діяльності, такі як виїзд на місце події, проведення інтерв'ю, нотування та фотографування, зйомка відео, запис аудіо тощо, навіть у зоні, близькій до лінії зіткнення, він не вважається таким, що бере безпосередню участь у бойових діях. Лише коли журналіст безпосередньо залучений до ведення бойових дій, він втрачає своє право на захищений статус. Коли він припиняє таку діяльність, це право поновлюється.

Отже, для забезпечення ефективного захисту відповідно до МГП, журналіст повинен ідентифікувати себе як цивільну особу та утримуватися від будь-яких актів ворожості та безпосередньої участі у бойових діях.

Захист прав журналістів у практиці міжнародних організацій

Багато міжнародних організацій у своїх резолюціях та рекомендаціях звертають увагу на проблематику захисту прав журналістів під час збройних конфліктів.

Резолюція Ради Безпеки ООН № 2222 від 27 травня 2015 року, яка є обов'язковою для дотримання та виконання, містить заклик до всіх сторін, які беруть участь у збройному конфлікті, поважати професійну незалежність і права журналістів, працівників медіа та пов’язаного з ними персоналу як цивільних осіб. Крім того, Рада Безпеки засуджує безкарність за злочини проти журналістів, скоєні під час збройного конфлікту та закликає держави дотримуватися міжнародного права. Важливим є положення, яке зобов'язує держави створити безпечне та сприятливе середовище для журналістів задля виконання ними своїх професійних обов'язків під час збройного конфлікту.

Генеральна Асамблея ООН у *Резолюції 69/185* від 18 грудня 2014 року щодо безпеки журналістів та проблеми безкарності засуджує всі напади та насильство проти журналістів і працівників медіа, такі як катування, позасудові страти, насильницькі зникнення, свавільні арешти та свавільні затримання, а також залякування та переслідування, зокрема у конфліктних ситуаціях. ГА ООН також закликає держави проводити заходи з метою поширення обізнаності населення щодо зобов’язань у сфері прав людини та МГП, що стосуються безпеки журналістів.

У прийнятій у 1996 році Комітетом Міністрів Ради Європи Рекомендації щодо захисту журналістів у ситуаціях конфлікту та напруженості викладено 12 принципів щодо безпеки, прав та умов праці журналістів, а також закріплено обов'язок держав проводити розслідування випадків посягань на фізичну безпеку журналістів, що відбуваються в межах їхньої юрисдикції. Рекомендація закликає держави-члени РЄ вживати заходів для захисту журналістів, визнаючи важливу роль, яку вони відіграють у наданні точної та неупередженої інформації під час конфліктів. Текст Рекомендації містить заклик до держав-членів поважати норми МГП і міжнародного права прав людини, що стосуються поводження з журналістами та працівниками ЗМІ у ситуаціях збройного конфлікту. Вона спонукає держави до проведення тренінгів для журналістів та медіа-організацій з питань безпеки та етичного висвітлення подій у зонах збройного конфлікту.

Контакти організацій, які можуть бути корисними для журналістів під час роботи у зонах збройного конфлікту

МІЖНАРОДНИЙ КОМІТЕТ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

У випадку затримання, зникнення безвісти або поранення журналіста, який перебуває у небезпечному професійному відрядженні і потребує термінової гуманітарної допомоги, його сім'я, видання, у якому він працює, чи спілка журналістів, можуть звертатися до прес-служби МКЧХ у Женеві за телефоном +41 22 730 34 43 чи електронною адресою press@icrc.org, або до українського офісу МКЧХ (0 800 300 155, kyi_kyiv@icrc.org).

РЕПОРТЕРИ БЕЗ КОРДОНІВ

Організація надає різноманітну допомогу журналістам, які збираються працювати чи вже перебувають у зоні збройного конфлікту, починаючи від консультування, проведення тренінгів, закінчуючи наданням фінансової допомоги та екіпірування.

Репортери без кордонів разом з ЮНЕСКО розробили посібник для репортерів у небезпечних зонах, який містить практичні поради задля збереження власної безпеки. Посібник доступний за посилання, зокрема українською мовою: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381168

Контакти для допомоги у надзвичайних ситуаціях: *assistance@rsf.org* та *assistance2@rsf.org*, (+33) (0)1 44 83 60 56 або (+33) (0)1 44 83 84 66. Веб-сайт: www.rsf.org.

МІЖНАРОДНА ФЕДЕРАЦІЯ ЖУРНАЛІСТІВ

Найбільша у світі професійна організація журналістів, що об'єднує понад 600 тисяч членів. З початком повномасштабного вторгнення РФ до України, організація об'єднала зусилля з Національною спілкою журналістів України задля надання практичних порад представникам медіа, які знаходяться в зоні збройного конфлікту.

Контакти: +32 2 235 22 16, ifj@ifj.org. Веб-сайт: www.ifj.org

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР ПРАВ ЛЮДИНИ

2023